

Lidská práva a úloha OSN při jejich ochraně

Jiří Zlámal, Vyšší policejní škola MV v Praze, spsdir@skolamv.cz

ZLÁMAL, Jiří. Human Rights and the Role of the UN in Their Protection. Individual and Society, 2008, Vol. 11, Nr. 1.

The article features human rights and the role of the United Nations Organization in their protection. At the beginning the author deals with the basic definition of human rights, their historical development and with fundamental UN legal documents since 1945. The role of the UN and mechanisms for human rights protection are described in the following part of the article. The conclusion outlines the correlation of national and international human rights mechanisms in the Czech Republic.

Human rights. United Nations Organization. Human rights mechanisms. Czech Republic.

Lidská práva mohou být v zásadě definována jako ta práva, která jsou nám vlastní a bez kterých bychom nemohli žít jako lidské bytosti. Lidská práva a základní svobody nám umožňují rozvinout a plně využít lidské kvality, naši inteligenci, talent a vědomí k uspokojení duševních a dalších potřeb. Vycházejí z rostoucích potřeb člověka na život, kde vrozená důstojnost a hodnota každé lidské bytosti je respektována a chráněna.

Lidská práva jsou založena na důstojnosti a humánních hodnotách člověka, jsou to práva univerzální, nelze je nikomu odejmout a jsou pro všechny stejná. Znamená to, že náleží každému člověku a nikdo se jich nemůže vzdát. Lidská práva platí pro každého stejně - bez ohledu na taková kritéria jako je rasová příslušnost, barva pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politický nebo jiný názor, národnost nebo sociální zařazení, místo narození nebo individuální stav.

Lidská práva se dotýkají vztahů mezi jednotlivci a státem. Regulují a kontrolují státní moc nad jednotlivci, poskytují jedincům svobody ve vztahu ke státu a vyžadují na zemích, aby uspokojovaly základní lidské potřeby osob na území s jejich působností. Lidská práva jsou sdílená všemi kulturami a národy a nelze si z nich vybírat podle okamžité potřeby. Lidská práva jsou totiž nedělitelná a vzájemně související, ať už je řeč o právech občanských, politických, hospodářských, sociálních či kulturních.

Občanská a politická práva jsou typicky právo na život, ochrana před mučením a nelidským zacházením, ochrana před nucenou prací, ochrana před svévolným zatčením, právo na spravedlivý soud (proces), svobodu smýšlení, svědomí, náboženského vyznání nebo víry, právo na soukromý život, svobodu slova a shromažďování, právo účastnit se veřejných záležitostí. Jsou první generací lidských práv, která kladou státu za povinnost nezasahovat do soukromých životů občanů. Občanská a politická práva také státu ukládají zabezpečit určité postupy, jako např. zajistit systém právní pomoci, který dovolí i chudým nebo lidem s omezenými prostředky hájit svá práva u soudu, čelí-li např. obvinění z vážného trestného činu. Dalším příkladem je povinnost státu zajistit podíl z veřejných výdajů, aby umožnil přístup národnostních menšin do sdělovacích prostředků. Práva v této kategorii přímo ovlivňují postupy policie, a naopak, tyto postupy je přímo ovlivňují.

Druhá generace lidských práv vychází z požadavku, aby konkrétní zásahy vlády, jejichž cílem by byla

sociální spravedlnost, patřily také k lidským právům. Obsahují proto práva ekonomická, sociální a kulturní. Patří sem právo na výživu a zdraví, na přiměřenou životní úroveň, na spravedlivé odměňování za odpovídající práci, na sociální zabezpečení, právo na práci, na stávku, na bydlení, na vzdělání a na účast na kulturním životě. Pro ekonomická a sociální práva platí, že je stát musí zajistit pro ty jednotlivce, kteří toho nejsou sami schopni, např. proto, že jsou nezaměstnaní nebo zdravotně postižení.

V některých společnostech v závislosti na stupni jejich rozvoje mohou být určitá práva považována za samozřejmá, např. v bohatších zemích je to právo na přiměřený životní standard, právo na určenou úroveň výživy, ošacení, ubytování a vzdělání. V chudších zemích jsou tato práva, naopak, občany považována za nejdůležitější. Nicméně ve všech demokratických společnostech jsou tato ekonomická a sociální práva považována za zásadní a měla by být zaručena právě tak, jako základní práva občanská a politická: „Všechna lidská práva jsou všeobecná, nedělitelná, vzájemně závislá a propojená. Mezinárodní společenství musí posuzovat lidská práva celosvětově spravedlivým a rovnocenným způsobem, na stejném základě a se stejným důrazem. I když je třeba brát zřetel na významnost národních a regionálních odlišností, na různá historická, kulturní a náboženská zázemí, povinností států bez ohledu na jejich politické, ekonomické a kulturní systémy je, aby prosazovaly a ochraňovaly všechna lidská práva a základní svobody.“ (Závěrečný dokument Světové konference o lidských právech ve Vídni 1993, čl.3).

Všeobecná deklarace lidských práv rovněž hovoří o povinnostech jednotlivce vůči společnosti. Prosazuje, že teprve ve společenství s druhými je možný svobodný a plný rozvoj osobnosti jednotlivce. Obecné pojetí lidských práv nicméně vychází z víry v jedinečnou hodnotu každého lidského jedince.

V historii získávali lidé různá práva tím, že přináleželi k určité skupině – rodině, kmenu, náboženství, společenství nebo národu. Myšlenka, že všichni lidé mají nárok na určitá práva, však získala na významu v několika posledních staletích. Některé z raných deklarácí o právech všech lidských bytostí můžeme nalézt v dokumentech jako je **Magna Charta Libertatum** (1215), anglická **Listina práv** (1689), francouzská **Deklarace práv člověka a občana** (1789) a americká **Listina práv** (1791).

S výjimkou snah 19. století o zrušení otroctví se otázka lidských práv stala dominantním a široce přijímaným konceptem teprve ve 20. století. Zájem o ochranu jistých práv menšinových skupin byl vyhlášen Společností národů na konci I. světové války. Tato organizace mezinárodní spolupráce, vytvořená vítěznými spojenci, však nikdy nedosáhla svých cílů a zanikla na počátku II. světové války. Společnost národů nahradila po válce Organizace spojených národů.

V roce 1945 reagovali zakladatelé OSN na krutosti II. světové války zdůrazněním významu lidských práv v **Chartě OSN**. V roce 1945 Spojené národy vytvořily Komisi pro lidská práva – základní výkonný orgán pro otázky lidských práv v systému OSN. Za předsednictví Eleanor Rooseveltové, aktivistky za lidská práva a vdovy po bývalém prezidentovi USA, Franklinu Rooseveltovi, si vzala Komise za úkol definovat základní práva a svobody. Mezi hlavní tvůrce patřili René Cassin (Francie), Charles Malik (Libanon), Peng Čun Čang (Čína), Hernan Santa Cruz (Chile), Alexandre Bogomolov a Alexej Pavlov (SSSR), Lord Dukeston a Geoffrey Wilson (Velká Británie), William Hodgson (Austrálie) a John Humphrey (Kanada).

Komise měla původně 18 členů, dnes jich je 53. Její členové se scházejí každoročně v Ženevě a hodnotí otázky lidských práv, rozvíjejí a kodifikují nové mezinárodní normy a činí doporučení vládám.

Po bedlivém prozkoumání a 1400 kolech hlasování o téměř každém slovu a větě přijalo Valné shromáždění **Všeobecnou deklaraci lidských práv a základních svobod** dne 10. prosince 1948 v Paříži.

V zásadě existuje řada důvodů, proč je důležité, aby lidská práva byla chráněna zákonnými normami. Pokud by tato práva byla deklarována pouze jako „zbožné přání“, jejich ochrana by nebyla možná. Pokud specificky hovoříme o vztahu lidských práv a policie, musí být jejich ochrana zdůrazňována z důvodu napětí, které někdy vzniká mezi dodržováním lidských práv a nutností trestního řízení. Uznání lidských práv a vytvoření prostředků k jejich ochraně mezinárodním právem je možná největším morálním pokrokem tohoto století.

Vytyčením práv a svobod jednotlivce se Deklarace stala bezprecedentním dokumentem. Zůstává nejdůležitějším pilířem souboru práv 20. století týkajících se práv člověka a základním kamenem hnutí za lidská práva. Poprvé v historii existuje univerzální kodex lidských práv, přijatelný pro všechny národy a týkající se každého jednotlivce.

Ačkoli Deklarace není právně závazná, získala všeobecné uznání a vycházejí z ní základní závazné

mezinárodní právní normy. Mnoho zemí cituje Deklaraci nebo její části ve svých zákonem nebo ústavách. Významné dohody, úmluvy a smlouvy vytvořené po roce 1948 jsou postaveny na jejích principech. Na základě Deklarace byly později vytvořeny dva pakty, které byly přijaty v roce 1966 a začaly platit o deset let později.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (ICCPR)

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR)

Tyto pakty byly již ratifikovány dvěma třetinami všech států světa. Posouvají Všeobecnou deklaraci dál tím, že jejich ustanovení jsou právně závazná.

OSN dále přijala **Opční protokol** k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech, který zajišťuje jednotlivcům právo obrátit se na dohlížetelský orgán této úmluvy - Výbor pro lidská práva - jestliže jejich lidská práva byla vládou porušena. Toto je samozřejmě možné pouze v případě, jestliže daný stát ratifikoval Pakt i Protokol. To zatím udělaly jen některé ze signatářských států Paktu.

Všeobecná deklarace lidských práv a dva výše zmíněné Pakty a Opční protokol jsou dohromady známy jako **Mezinárodní listina lidských práv**. Jde tedy o univerzální systém ochrany lidských práv. Vedle toho existují regionální systémy. Jsou to Americká dohoda o lidských právech, Africká charta lidských práv a národů a zejména Evropská úmluva o lidských právech.

OSN také podpořila a vytvořila řadu dalších úmluv o lidských právech a nástrojů, které řeší podrobněji konkrétní práva. Od roku 1948 bylo sjednáno na šedesát smluv, z nejdůležitějších to jsou:

Úmluva o předcházení a trestání zločinů genocidy (1948)

Úmluva o postavení uprchlíků (1961)

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965)

Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979)

Úmluva o zákazu mučení a jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení (1948)

Úmluva o právech dítěte (1989)

Úmluva o právech migrujících dělníků a jejich rodin (1990)

Tyto nástroje se snaží stanovit odsouhlasené definice o uplatnění konkrétních lidských práv a svobod a zároveň zavázat jednotlivé vlády k tomu, aby podnikly ve svých zemích nezbytné kroky k zajištění ochrany těchto práv odpovídajícími zákony a jejich uplatňováním. Ratifikací těchto smluv se státy zavazují, že s pomocí skupin nezávislých expertů provedou revizi své legislativy a postupů v dané oblasti.

Od přijetí Všeobecné deklarace lidských práv v roce 1948 byl také vytvořen komplexní systém mechanismů k zajišťování pokroku v dodržování lidských práv a k řešení případů jejich porušování.

Je nezpochybnitelnou skutečností, že státní moc není spravedlivá při posuzování porušování lidských práv. Je stále běžné, že odsouzení bývá selektivní a závisí na mocenských vztazích mezi státy. Jinými slovy, příliš často státy odsoudí poklesky svých protivníků a přehlédnou přestupky svých spojenců. Má-li tedy být dosaženo všeobecné podpory lidských práv a demokracie, musí být mezinárodní nařízení o respektování lidských práv založena na systému mezinárodní odpovědnosti za podporování obecných celosvětových norem, který není založen na výjimkách, ale na objektivním posuzování zpráv z jednotlivých zemí.

Podle Charty OSN je jednou ze základních zásad moderního mezinárodního práva zásada nevměšování se do vnitřních záležitostí jiných států. Nicméně růst mezinárodního hnutí za lidská práva a stále rozšiřování mezinárodních norem o lidských právech přinesly běžně přijímanou zásadu, že způsob, jak jakýkoli stát zachází se svými občany, je veřejnou záležitostí, a tedy jeho vnější kritika ze strany vlády jiné země či ze strany nevládních organizací nepředstavuje vměšování do vnitřních záležitostí té které země. Světová konference o lidských právech potvrdila, že „prosazování a ochrana všech lidských práv je zákonným zájmem mezinárodního společenství“ (Závěrečný dokument, čl. 2.2)

V rámci OSN existuje šest výborů, které sledují plnění smluv ze strany členských států: **Komise pro odstranění diskriminace**

Výbor pro lidská práva

Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva

Výbor proti mučení

Výbor pro odstranění diskriminace žen

Výbor pro práva dítěte

Jmenované výbory mohou žádat vlády, aby odpovídaly na vznesená podezření a mohou přijímat rozhodnutí a zveřejňovat je společně s kritikami a doporučeními.

Tento systém se skládá ze dvou typů mechanismů: formální kontroly dodržování mezinárodních dohod v jednotlivých státech a zvláštních mimosmluvních procedur a mechanismů, jako jsou pracovní skupiny, zvláštní zpravodajové a zvláštní zástupci generálního tajemníka, kteří bezprostředně řeší naléhavé otázky.

Jednotlivé demokratické společnosti se liší prostředky používanými na ochranu práv. Mezinárodní normy nabízejí určité návody, včetně požadavku nápravy pro každého jednotlivce, došlo-li k porušení jeho práv. Jednotlivci by měli mít možnost vyžadovat svá práva zahrnutá do mezinárodních dohod o lidských právech, které jejich vlády podepsaly.

Mezinárodní normy dovolují omezení výkonu některých práv ze zvláštních důvodů, jako je veřejný pořádek, veřejná mravnost, národní bezpečnost a práva ostatních.

Zásady, které se zabývají ospravedlněním omezování nebo zasahování do některých práv, jsou jasně stanoveny v mezinárodní právní vědě. Jde o tyto zásady: omezení je zajištěno zákonem, usiluje o zákonný záměr, jinými slovy účel omezení je jasně povolen mezinárodními pravidly, nezbytnost zasahování nebo omezení je stanovena podle obecných představ o demokratické společnosti. V praxi to znamená, že vláda musí prokázat, že její postup při omezování práva nebo svobody je úměrný a ne přehnaný. Například potlačení politické strany nemůže být ospravedlněno jindy než v případě jasného zapojení této organizace do protiústavních či násilných akcí. Rovněž pouze za zcela výjimečných podmínek budou mezinárodní normy lidských práv tolerantní k cenzuře tisku. Takovou výjimkou může být úmysl novin zveřejnit choulostivou informaci, o níž lze před soudem prokázat, že zveřejnění by mohlo okamžitě ohrozit životy osob nebo bezpečnost celé země.

Mezinárodní normy lidských práv dovolují dočasné pozastavení záruk určitých občanských a politických práv v podmínkách stavu veřejného ohrožení, který znamená „ohrožení existence národa“, a který je oficiálně vyhlášen. Nejčastěji se k tomu vlády uchylují v případě vnitřního politického nebo etnického konfliktu, který se již rozvinul v násilí a terorismus. V takových situacích jsou policii a dalším bezpečnostním silám uděleny zvláštní pravomoci pátrat po osobách a zadržet je, může být zavedena i možnost uvalení vazby bez řádného soudního přelíčení. I za stavu ohrožení však existují určitá práva, která nesmějí být pozastavena, jako je právo na život, svobodu myšlení a svědomí a zákaz použití mučení. Tato práva jsou označována jako nezadatelná, a tedy absolutní práva a svobody.

Některé státy mají psané ústavy, ve kterých je dodržování lidských práv zakotveno a zaručeno demokratickým systémem jako takovým. Prvořadým místem obhajoby práv jednotlivce jsou soudy. Občané by tedy měli mít k soudům neomezený přístup, zajišťující v případě potřeby zákonnou pomoc při obhajobě jejich práv. Rozhodnutí a nařízení soudu by měla být uvedena v platnost výkonnou mocí vlády, toto uplatnění by mělo zahrnovat i možnost zrušení zákonů a náhradu vzniklé škody.

Souběžně dále existuje petiční systém, který provozuje Organizace spojených národů. V rámci tzv. postupu 1503 může každý jednotlivec nebo skupina lidí oznámit porušování lidských práv, a to i tehdy, když případ není zahrnut nějakou smlouvou vydanou OSN. Žádosti jsou přezkoumány Sekretariátem Střediska pro lidská práva v Ženevě. Sekretariát stížnosti postupuje dotčeným státům. V rámci tohoto postupu prověřuje žádosti Podvýbor OSN pro prevenci a ochranu menšin, aby zjistil, zda dochází k opakovanému, hrubému a spolehlivě doloženému porušování lidských práv. Pokud tomu tak je, daná

situace je předložena Komisi OSN pro lidská práva k dalšímu šetření, po kterém může následovat přijetí příslušného Usnesení a může být jmenován zvláštní zpravodaj pro danou zemi nebo mohou být použity jiné formy politické intervence. Je rovněž třeba zdůraznit, že **OSN není nadnárodní organizací** a její rozhodnutí, vyjma rozhodnutí Bezpečnostního výboru, proto **nejso** závazná.

V roce 1994 Vysoký komisariát OSN pro lidská práva zřídil nepřetržitou faxovou službu, která umožňuje Úřadu Vysokého komisaře pro lidská práva v Ženevě sledovat naléhavé případy porušování lidských práv a rychle na ně reagovat. Tato linka je otevřena obětem porušování lidských práv, jejich příbuzným a nevládním organizacím (+41-22-9170092)

Vztah vnitrostátního a mezinárodního práva na ochranu lidských práv v ČR

Tento vztah je řešen čl. 10 **Ústavy ČR**. Podle něj jsou ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem. To znamená, že pro Českou republiku platné mezinárodní závazky v oblasti lidských práv jsou automatickou součástí našeho právního řádu a z hlediska právní síly se nalézají na úrovni ústavních zákonů („konstitucionalisty“) České republiky. Musí být k dispozici v českém jazyce v oficiálním překladu a řádně publikovány ve Sbírce zákonů ČR.

Katalog - výčet chráněných lidských práv a svobod obsahuje (včetně jejich klasifikace) **Listina základních práv a svobod**, která je podle čl. 112 Ústavy ČR nedílnou součástí ústavního pořádku České republiky. Jde o právní úpravu, která je zcela v souladu s univerzálními i regionálními - evropskými - standardy lidských práv. Tato práva a svobody, jež jsou rozvedena v řadě zákonů ČR se nalézají pod ochranou nezávislé soudní soustavy (obecné a ústavní soudnictví ČR), která je významným garantem demokratického právního státu.

Literatura :

BÍLEK, P.: Důvěra v právo. In: Český bulletin lidských práv č. 2, 3, 4. Praha : IDEU, 1995 - 1996.

BÍLEK, P.: Policie a lidská práva. In: Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 1997, 1998 a 1999. Praha : Český helsinský výbor, 1998, 1999, 2000.

FLEGL, V.: Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv. Praha : C. H. Beck, 1998.

GERLOCH A. - HŘEBEJK, J. - ZOUBEK, V.: Ústavní systém České republiky. Praha : Prospektum, 1999.

PAVLÍČEK, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl - Práva a svobody. Praha : Linde, 1999.

ŠTURMA, P.: Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv. Praha : C. H. Beck, 1999.

Výchova k lidským právům, příručka pro učitelov. Bratislava : Minority Rights Group-Slovakia, 1994.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod (vybrané texty ze semináře). Praha, 1997.

Právní normy České republiky a dokumenty OSN o lidských právech. Praha, 1996.

Album Lidských práv. Rada Evropy, 1996.

Výchova k lidským právům, pracovní příručka. Středisko pro výchovu k lidským právům EIS UK, Praha, 1997.

Lidská práva, postup při ohlašování případů porušování lidských práv. Sešit 7. Informační ústředí OSN v Praze, 1995.

Human Rights and the Role of the UN in Their Protection

The article features human rights and the role of the United Nations Organization in their protection. At

the beginning the author deals with the basic definition of human rights, their historical development and with fundamental UN legal documents since 1945. The role of the UN and mechanisms for human rights protection are described in the following part of the article. The conclusion outlines the correlation of national and international human rights mechanisms in the Czech Republic.